

Från John Donne till Derek Walcott

Postkolonial litteratur och dess möjlighet¹

RAOUL J. GRANQVIST är professor i engelsk litteratur vid Umeå universitet. Hans längre arbeten omfattar studier av interkulturella möten, imperialism, och kanoniseringsproblem. För närvarande arbetar han med studier av dels kolonialism och svenskt foto, dels postkolonial manlig självbiografi.

Nobelprisen i litteratur är knappast bara ekonomiska pris; deras symboliska och ideologiska innehåll är i vissa avseenden långt mera genomgripande. År 1986 förklarar den nigerianske pristagaren, Wole Soyinka, så här: "Jag accepterar detta pris eftersom det, enligt mitt sätt att se, är ett erkännande av en sorgligt förbisedd del av världen [Afrika]."² Det var alltså en hel kontinent som kunde ta åt sig äran och det var på det viset priset även uppfattades i Sverige. Sex år senare erhåller Derek Walcott motsvarande pris och i sin föreläsning i Stockholm ger han uttryck för en liknande tankegång som Soyinka om en hel geografi eller ett territorium som bärare av specifika, och för en västerländsk publik, dolda erfarenheter.

"Äntligen öar", säger han, "som inte blir omskrivna utan som själva skriver", och då avser han en global scenförändring: först nu tillåts dessa öar blicka i vår riktning, sjunga så att vi kan höra, och visa sig inte bara vara talföra, utan även värtaliga.³ Den karibiska övärlden, plats för så många härjningståg, för slavhandel och kolonisation, till vilken även Sverige-Finland bidrog med annekterandet av ön Saint Barthélemy i nära ett sekel (1784-1878), erkänns nu av en västerländsk institution som subjekt. Kolonin blir centrum. Diasporan blir synlig. Robinsons Fredag är inte bara fotspår i sanden.

Erkännandet av Walcott innehåller således flera dimensioner. Synen på dialekten i hans poesi som rikedom, synen på det engelska språkets vitaliserande förmåga att identifiera multikulturella sammanhang, korsande historiska referenser, överlappande berättelser, platser och tider. Engelskan är ju det medium som båda författarna (Soyinka och Walcott) använder, rådbärar, imiterar, förvränger, och därmed utvecklar.

Om diasporan, utkanten i rumslig betydelse i och med valet av Walcott blir synlig, så blir fragmentet det likaså, det innebär att mellanrummet, det som ingår i bindestreckket mellan "centrum" och "periferi", mellan "civilisation" och "kannibalism", "ö" och "kontinent" hade fått en röst. Liksom Walcott är mulatt, statslös, multikulturell, är hans poesi blandad, kaotisk, hybrid, sammansatt, partikulär och lokal. Med Walcott erinrade den svenska akademien således om en västerländsk identitetskris, om sin egen kris. Postmodernismen hade fått ett icke-europeiskt ansikte; postmodernism hade blivit post-europeism. Och vid det laget hade murarna börjat falla inne i det europeiska bygget – samtidigt som nya murar börjat resas. Allt detta betydde Walcott.

Låt oss ta ett steg ännu närmare honom! I hans dikter infinner sig orden, stavelserna, rytmen – för att använda en platsidentifierande analogi – som sorlet hos palmbladen, som de kryptiska ljudbildningarna i de kreolska dialekterna de innesluter. Så här förklarar han själv de här sambanden mellan stavelse och ljud: "Det personliga ordförrådet, den individuella satsmelodin vars versmått är en egen melodi, förenar sig, om man har tur, med ljudet och kroppen som rör sig som en vandrare, vakande ö" (ibid.). På så sätt ger han kropp åt orden, rytmen och jorden-vattnet.

På sin karibiska strand på franskspråkiga St Lucia, med en knotig käpp i handen, vandrar då denne poet fram och tillbaka, föreställer jag mig, provande tonfallen, upprepande dem, överröstande vinden, memorerande, medan han intensivt och omsorgsfullt ristar ner raderna i en trolös sand. Poeten minns och ber oss minnas. *Upprep, tala, sluta visa!* uppmanade han oss i sitt tal till världen 1992.

Hör upp, mina barn, säg:
moubin: mombinplommon,
cerise: det vilda körsbäret
baie-la: viken,
 med sina friska gröna röster
 var de sig själva en gång
 på samma sätt som vinden böjer
 vårt naturliga tonfall.

"Namn" ur *Sea Grapes*⁴

Men frågar vi oss: vad har litteratur med kolonialism att göra? Och vad angår oss kolonierna och därmed denna litteratur, vi som territoriellt knappt ägt något annat än bergknallen Saint Barthélemy i Västindien, som den franske monarken Ludvig den XVI 1784 bytte ut mot att få handla med Göteborg? Och till slut: vad har en Walcott eller en Soyinka att göra med engelsk litteratur, dvs. med grundbulten i den profession jag företräder?

För att ytterligare förstärka de här frågorna (för jag avser inte söka besvara dem: för det behövde jag ett par terminer) låt mig ta en annan geografisk utgångspunkt. För ungefär 400 år sedan, i London – huvudstad i ett vardande imperium – skriver den unge hovmannen, resenären, kvinno-karlen, John Donne, dock snart gift, och snart även konverterad anglikan och snart även berömd domprost i St. Paul's Cathedral, dikten (elegi 19) "Mistress Going to Bed" (raderna är 25–32):

Släpp fram mina händer, låt dem ströva
 bakom dig
 och framför, över, under, mellan dig.
 O mitt Amerika, mitt nyfunna land,
 mitt kungarike, bemannat bäst med en man;
 min gruva med ädelstenar, min empyré,
 att få upptäcka dig är min välsignelse.
 Jag fjättras i dig; det är att vara fri,
 där handen dig rör skall mitt sigill förbli.
 (Min översättning.)

De här fyra kupletterna omsluter det mesta av vad man kalla för en kolonial dis-

John Donne (c. 1595?).

kurs, dvs. en berättelse om hur västerländska idéer och institutioner gestaltat utomeuropeiska geografier. En ur postkolonial teori utgången analys av de här raderna från slutet av 1500-talet gör det möjligt för oss att se sambanden i den här diskursen mellan det dolda och det öppna, det gömda och det framhållna, det dominerande och det marginaliserade. Den ger oss möjlighet att se hur språk, litteratur och kultur använder makt för att bli ännu mäktigare. Med hjälp av en sådan läsning av Donne förstår vi vad Walcott och Soyinka egentligen talar om och vad den Svenska Akademien valde att premiера 1986, respektive 1992.

Vi noterar i Donnes rader för det första poetens upptagenhet med ett avkrävande, aggressivt, vältaligt manligt ego, med ett individorienterat universum som ritar nya kartbilder där metropolens subjekt, här mannen, bestämmer färdriktningar, liksom longitud och latitud, och avsvär urgamla beroendeskap med medeltida föreställningar om alltings gudomliga innehåll. Nu gäller den medeltida Gud inte längre, utan nya lustar, nya ekonomiska målsättningar där vinster kan maximeras, där ägande, bortrövande blir del av ett socialt projekt i vilket nya politiska imperiala identiteter kan skapas. Donne använder ordet "empyré" vars betydelse är "imperium, den högsta himmelen". Det västerländska kolonialprojektet är alltså från början ett homoerotiskt, manligt, kapitalistiskt projekt. Den yttre randen i den topografi som poeten beskriver och som i Donnes dikt kallas för Amerika får, som vi ser, en kvinnlig kropp; det koloniala landskapet har feminiserats, passiviserats och inskrivits i egenskaper som medverkan, medgörlighet, underkastelse. Europa företräder den sexuella aptiten; icke-Europa äger det sexuella passiva grund-

förutsättningar, kroppsformen, kropps-vätskan, dess "natur"; Europa är kultur, icke-Europa, den andra, är natur men med en kvinnas kropp. Något senare skulle också en feminiserad "ädel" man bli nidsbild för kolonialt erövrande.

Erotiseringen är alltså marknadsstyrd och kyrkobokförd och framtiden lagbetvingad via sigill, som vi ser, och kontrakt. "Jag fjättras i dig, det är att vara fri", försäkrar poeten. Med andra ord: Friheten för den kolonialiserade är villkorlig och relationell, dvs. den enas frihet är den andres ofrihet. Fast Donne här kan tyckas gå ett steg längre genom att tala om ett ömse-sidigt beroendeskap ("jag fjättras i dig"), vilket otvivelaktigt också till en del var en realistisk beskrivning av kolonialiseringen av den nordamerikanska östkusten under senare delen av 1500-talet, liksom av vilken annan del av en kolonialiserbar värld. De engelska och franska kolonialisterna behövde nämligen ursprungsbefolkningens hjälp för att överleva, vilket inte hindrade dem att begå illdåd efter illdåd mot den i civilisationsarbetets namn. De (våld och "utvecklingsarbete") har alltid samverkat.

I den samtida upptäcktsberättelsens narratologi, dit de här raderna i Donnes energiska erotiska dikt kan hänföras, ingår sentimentaliseringsen kring landskap, plats och kön som ett normativt drag. Donnes om Amerika talar om "*my new found land*" vilket kan läsas på två sätt som *nyfunnet land*, nyligen "upptäckt" eller nyligen beslagttaget land eller "Newfoundland," dvs. den konkreta platsen längs Kanadas östkust. Det senare då en organisk metonym för en hel kontinents erövrande. Donne signalerar det potentiella i den imperiala gränsdragningen, det omöjligas totala möjlighet. Det gällde att skapa och erövra.⁵ Fast vältalighet var inte alltid nog. Uppma-

ningen "Släpp fram mina händer" kan antyda motstånd. Kanske vi bevittnar en våldtäkt. Maktens logik förutsätter oftast våld men kan manifestera sig i förförelseakt och kulturell övertalning. Foucault förklarar som känt att makt bäst sprids genom medlöperi av något slag. Är kvinnan i dikten medlöperska? Kunde exemplet med Donne representera det som Mary Louise Pratt benämnt en "anti-erövring": att subjektet genom att spela ut oskuld och naivitet i själva verket utövar makt? Ett brett spektrum koloniala framställningar kodifierar i alla händelser våldtäkt och plundring av folk och länder genom att avbilda de senare som nakna kvinnor utan andra egenskaper än just – bristen. Det som bara den vite mannen förväntas ersätta eller korrigera. Pressar vi de här raderna på innebörd på det här sättet, via de lärdomar som postkolonial teori erbjuder, framstår diktsekvensens skrivande av det koloniala mötet eller konfrontationen som ytterst komplext och ambivalent. Är det våld eller möte vi ställs inför eller är det "både-och"?

En klarare och motställd stereotyp inträffar då Prospero i Shakespeares *Stormen* anklagar Caliban för att söka våldta Miranda. Framställningen av den svarte våldtäktsmannen är liksom föreställningen om den afrikanske kannibalen europeiska sätt att rationalisera övervåldet, dvs. sätt att finna anledningar till fortsatt erövring. Men här finns skillnader. Donnes erövring är absolut, tycks det, kvinnan–landskapet–territoriet får mening först i underkastelsen; Shakespeares fiktiva ö, å andra sidan, är en gränsszon, Caliban får röst och tar ton i motsats till Donnes stumma kvinna. Caliban talar kolonialisternas, Prosperos, språk, fast begränsat. Så här säger han: "Ni gav mig ett språk, och det enda det gett mig är förmågan av svära. Må fan ta er för

att ni lärt mig språket!" Caliban påminner också Prospero att han lärt honom (I,ii, 337–339) hur livet fungerar på ön, men att Prospero tagit den kunskapen ifrån honom och kallar exproprieringen "upptäckt". Jag och min sida påminns om en ordväxling mellan Walcott och Joseph Brodsky (Nobelpristagare 1987) i Göteborg 1993: (Brodsky) "Förresten Derek, är du medveten om att en av tolkningarna vad gäller Caliban är att han är från Karibien? (Walcott) Jo, kannibal . . . (Brodsky) Nej, karibisk, karibisk! (Walcott) Tack, Prospero!"⁶

Så då Walcott igen, denne befriade Caliban, som återerövrar det koloniala språket och böjer och tänjer det tills det blommar ut i sin egen dialekt. Marginalen, hans St. Lucia ö, blir nu centrum eller ännu bättre: den forna dikotymin i vilken centrum och periferi, vi och de, var inlagda – som vi såg hos Donne och Shakespeare – fungerar inte längre. Donnes utsträckta, nyupptäckta "Amerika", ställt mot metropolen London och Shakespeares motsträviga svarta öbor mot hårdföra engelska tjänstemän, är inte längre angränsande, ömsesidiga delar i en binarism som upprätthåller de fiktiva gränserna mellan oss och dem. Vi tvingas närma oss Walcotts ö eller hans dikter och deras erfarenheter med kunskaper som berör långt mer komplicerade, multikulturella sammanhang; vi tvingas översätta och bekantgöra oss med en ny global eller postkolonial humanism som tar strid med västerländsk epistemologi och pedagogik. Vi tvingas även betrakta oss själva – och då menar jag oss i denna del av världen – med större mått av självkritik.

Hör upp, mina barn, säg:
moubin: mombinplommon,
cerise: det vilda körsbäret
baie-la: viken

Detta sade Walcott, som vi minns. Hans pedagogik är hämtad ur årtusenden av påbud, förtryck, migrationer och innehåller ett postnationellt etiskt credo. I det ingår synen och uppmaningen att gränserna mellan segrare och offer, mellan kolonialist och kolonialiseraad, mellan Caliban och Prospero, liksom mellan de två erotiska figurerna i Donnes analogi bör problematiseras för att ge utrymme för vidare granskningar av interkulturellt samspel. Detta utan att i någon mening förtränga och bortskriva allt det lidande som kulturförtryck och kolonialism åstadkommit. Vi behöver översätta varandra, säger Walcott. "Cerise" betyder "det vilda körsbäret."

Postkolonial teori och pedagogik har gett oss litteratur- och kulturvetare möjlighet att syna intertextuellt ett stort sortiment texter som framsprungit ur de koloniala situationerna världen över – dagböcker, reseskildringar, romaner, missionsberättelser, bildframställningar, både av kvinnor och män – för i kolonialismens kölvatten av vapen, svek, och sjukdomar kom just denna härva av framställningar. Många skrev och berättade om möten och övergrepp – ur bådas perspektiv. Den svenske missionären i Kongo Brazzaville under början av 1900-talet beskrev sina svårigheter och kulturella strategier att omvända hedningen; hedningen, å sin sida, berättade om sina upplevelser av en monoteistisk gudomlighet, till att börja med hänfört över det outgrundliga med ett sådant enkönat system, sedermera alltmer förtvivlat och bestört. Den antikoloniala romanen, den som skrevs och skrivs i skarvarna mellan kulturer i London, i Stockholm, i Paris idag, av t.ex. en Salman Rushdie, blev tidigt antinationalistisk, synkretisk och lokal.

Så hände det som var oundvikligt. De postkoloniala texternas illojalitet mot

nationalstaterna, mot de västerländska litterära traditionerna och systemen, förde i sin tur med sig (under 1970- och 1980-talen) ett motsvarande organisatoriskt uppror över hela det litterära och akademiska fältet. *English studies*, där jag verkat i över trettio år, var inte längre ett nationalistiskt projekt, ett engelskt, eller ens ett brittiskt kulturprojekt. Postnationalism och postinstitution gick hand i hand. Den Donne jag mötte i 1960-talets Åbo och vars diktrader jag studerade ingående vad beträffar deras förmåga att berätta om engelsk verskonst eller engelsk renässans, denne Donne lyckades jag inte då att få berätta också om imperiebyggnad och manskultur, liksom jag inte då heller förmådde läsa *Othello* eller *Stormen* på annat sätt än som exotiska romanser utanför sin auktoritetsskapande och imperiebyggande tid. Den västerländska kanon eller kursplanen i engelsk litteratur var inte bara inträngda i sitt eget lilla örike, de förhindrade även andra kunskaper att medverka till göra sig själva rättvisa liksom att bredda förståelsen för andra engelskspråkiga territoriers litteraturer. Engelsk litteraturvetenskap var länge studier i makt, om makt och sådana studier minskar utrymmet mellan sinnena och grumlar horisonterna. Inte längre så. Mindre så nu.

För det är klart: Shakespeare och Donne berikar förståelsen av Walcott och tvärtom: Walcott berikar förståelsen av Donne. Via Walcotts sammansatta hybrida mångspråkiga poesi hör jag bättre vandan i Calibans fåordhet och strävan efter sin egen identitet och kan bättre förstå tomheten, maktfullkomligheten, komplexiteten i Donnes kåta utrop. En engelskspråkig litteratur som famnar både Donnes och Walcotts sammansatta världar erbjuder i dag en postnationell pacifistisk utopi som bygger på kulturanthropo-

logisk och socialhistorisk grund. Det är i den etiken jag känner mig hemma och kommer att fortsätta verka.

NOTER

¹ Artikeln bygger på min professorsinstallationsföreläsning i engelsk litteratur vid Umeå universitet den 18 november 2000.

² Se Raoul Granqvist, "Wole Soyinka, Nobel Prize

Winner: Sweden Acknowledges Africa", *Black American Literature Forum* edited by Henry Louis Gates, Jr. 22.3 (1988): 467.

³ Derek Walcott, "Nobel Lecture 1992. The Antilles: Fragments of Epic Memory", Stockholm: The Nobel Foundation, 1992.

⁴ Derek Walcott, "Namn," i *Söndagscitroner* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1993) 56. Översättning: Stewe Claeson.

⁵ Jämför t.ex. originaldokumentet Richard Whitbournes *A Discourse and Discovery of New-found-land* (1620) med all sin övertygande koloniala

retorik. Den kan studeras på websidan <http://www.mun.ca/rels/hrollmann/relsoc/texts/whitbourne/whit.html>.

- ⁶ Raoul Granqvist, "The Power of Poetry: Joseph Brodsky and Derek Walcott in Discussion," *Moderne språk* 89.1 (1995): 3.

SUMMARY

*From John Donne to Derek Walcott:
Postcolonial Literature and Its Possibilities*

In his essay Raoul J. Granqvist (Umeå University) discusses the expansion and problematization of

English studies and the English literary canon with readings from Donne, Shakespeare and Walcott. He contends that the awarding of the Nobel Prizes to Soyinka and Walcott, respectively, must be studied against the empowering reactions of the once-colonies to speak their words, sing their songs; that decolonization has also had an impact on fragmentizing the literary canon itself. Donne's "Mistress Going to Bed", for instance, with its vivid but colonial allusions to a woman's body is a case in point that postcolonial theory has helped unlocking. Granqvist defines his profession, thus enlarged, as containing "a postnational, pacificistic credo". It is a challenge and a utopia, he concludes.